

¹ Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar – www.comomeerinfo.nl

Een autorit door het Val Cavargna en Val Rezzo

Het Val Cavargna is het dal dat van Carlazzo in noordelijke richting door de Lepontijnse Alpen loopt en eindigt in het dorpje Cavargna, op 1071 m hoogte, de hoogst gelegen gemeente in de provincie Como. We bereiken het dal door vanuit Menaggio de weg naar Porlezza te nemen en na circa 6 km rechtsaf te slaan naar Carlazzo. Als alternatieve route of als uitbreiding van de tocht kunt u na Croce al afslaan en via Codogna, Naggio, Gottro naar Carlazzo rijden (zie de beschrijving in Nieuwsbrief 1(2012)).

Het Val Cavargna

Inleiding

Van Carlazzo op 481 m slingert de weg omhoog naar Cusino en via San Bartolomeo en San Nazzaro naar Cavargna op 1071 m, waarbij we het riviertje de Cuccio volgen. Als u bedenkt dat de verharde weg, waarover u nu door het dal rijdt, pas in 1953 werd aangelegd, dan is het niet moeilijk voor te stellen hoe geïsoleerd de bevolking leefde. Bij slecht weer en sneeuwval was de weg vrijwel onbegaanbaar. Men leefde van het stukje grond dat een bescheiden mate van landbouw en veeteelt mogelijk maakte en zorgde dat men zoveel mogelijk zelfvoorzienend was. Het harde bestaan en de armoede maakte dat een groot deel van de bewoners betrokken was in de smokkelhandel met Zwitserland. Vooral de paden over de San Luciopas (1541 m), de Garzirola (2116 m) en de Stabiello (2116 m) waren geliefde routes. Tijdens de 2^e Wereldoorlog waren in Zwitserland alle eerste levensbehoeften op de bon en was er grote behoefte aan rijst uit de Povlakte. Vele vrouwen uit het dal trokken naar Como om vandaar per trein naar dorpen bij de Po te reizen, waar ze de rijst kochten die door de mannen naar Zwitserland werd gesmokkeld. Ook vlees, meel, zijde en andere goederen waren graag gezien, terwijl men op de terugweg vooral tabak en zout meenam. Een groot deel van de bevolking was hierbij betrokken. Voor de Finanzieri waren de routes moeilijk te controleren. Ook de verzetsbeweging maakte gebruik van de vluchtwegen naar Zwitserland en smokkelaars hielpen tegen betaling ook Joodse vluchtelingen over de grens. Zelfs de fascistten profiteerden mee door goederen op de zwarte markt te verkopen. De smokkelpraktijken hielden aan tot in de jaren zestig.

De vallei kreeg in de 16^e eeuw bekendheid door de ijzermijnen en er zijn ook nu nog vele resten van de hoogovens en de mijnen terug te vinden. In verschillende dorpen kunnen we voetpaden vinden die langs deze oude ovens voeren. Een voorbeeld hiervan vindt u aan het eind van deze Nieuwsbrief.

¹ Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl

Rondrit door het Val Cavargna

Onderweg naar Cusino passeren we halverwege (d.w.z. na ca 2 km) het kerkje van S. Ambrogio. U vindt op ca 50 m afstand van het kerkje een parkeerplaats bij de bushalte. U heeft hier, op 679 m hoogte, een prachtig uitzicht op de omgeving. Het kerkje dateert uit de Middeleeuwen en heeft op de gevel een steenreliëf van het gelaat van Christus, daterend uit de 11^e-12^e eeuw.

We vervolgen de weg omhoog tot Cusino (800 m). U kunt parkeren tegenover het kerkje van S. Giovanni Battista (Johannes de Doper), dat met zijn mooie fresco's wel een bezoekje waard is.

Cusino

De kerk van Johannes de Doper

Het kerkje dateert uit het eind van de 13e of begin 14e eeuw maar heeft na enkele restauraties de 16e-eeuwse plattegrond behouden. Wel is er in 1859 een verbinding gebouwd tussen het gebouw en de oude klokkentoren. Het heeft één schip met kapellen en een kleine doopruimte, in 1674 gedecoreerd met een afbeelding van de *Doop van Christus*. Het altaar in de kapel van de Maagd, links, is gedecoreerd met zgn.'scagliola', inlegwerk met stukjes marmer. Het stucwerk en de fresco's in de kapel dateren uit 18e eeuw, evenals het doek dat aan de tegenover liggende kapel van S. Carlo hangt, met een afbeelding van de heilige. Langs de wanden van de kerk zien we ook verscheidene fresco's, waaronder een *Madonna met Kind tussen twee heilige bisschoppen*, daterend uit de 15e eeuw dat uit een hooischuur in het gehucht Pomè komt. Uit het zelfde plaatsje komt de kleine afbeelding van de *Flagellatie* dat daar oorspronkelijk op een huis hing en uit de 14e – 15e eeuw komt. Verder zien we een 15e-eeuwse *Verkondiging aan de Maagd*. In het vernieuwde priesterkoor zijn drie barokke schilderijen bewaard van de schilder Ambrogio Vischi.

Links: De kerk van Johannes de Doper in Cusino,
Boven: fresco van de Maagd tussen twee heiligen

Fries in de kerk van Johannes de Doper in Cusino

Na Cusino komen we in de gemeente San Bartolomeo, bestaande uit een zestal buurtschappen. Wat lager gelegen, iets links van de doorgaande weg, ligt Sora vlak bij het riviertje de Cuccio; de parochiekerk staat wat hoger, in Vora. Deze parochiekerk, gewijd aan S. Bartolomeo, wordt al in 13^e-eeuwse geschriften genoemd. Sora is bekend om zijn kerststal met levende beelden.

Gezicht op San Bartolomeo (links) en op Sora (rechts)

De kerk van S. Bartolomeo

De oorspronkelijke parochiekerk werd in 1909 gesloopt met uitzondering van de voorgevel, die werd opgenomen in de nieuwe constructie. De oude klokkentoren in Romaanse stijl, met de datum 18 augustus 1626, is behouden gebleven; wel is ze nu door een tussenstuk verbonden met de kerk. We bereiken de hoofdingang over een brede trap met 10 treden.

In de apsis zien we de gebruikelijke afbeelding van de *Eeuwige Vader*, geflankeerd door de vier *Evangelisten*. Tegen de zijmuren zien we vijf fresco's die oorspronkelijk op de gevels van huizen in het dorp zaten: links een 15^e-eeuws triptiek met de *Madonna met Kind op de troon en Johannes de Doper en Sint Rocco aan de linker en rechterkant*. Binnen de kerk zijn veel van de oorspronkelijke decoraties bewaard gebleven. In het priesterkoor zien we een 18^e-eeuws altaar in veelkleurig marmer met daarnaast een fresco uit 1710 met de *Kroning van de Maagd tussen Heiligen*. Naast een aantal 17^e-eeuwse schilderijen vinden we in de kapel links een 17^e-eeuws doek met *S. Bartolomeo* en twee 17^e-eeuwse houten beelden van *S. Rocco* en *S. Sebastiaan*.

De campanile van de San Bartolomeo-kerk

Even vóór Vora ligt Tavaino met het kerkje van S. Rocco met enkele kostbare decoraties. Het kerkje ligt aan het eind van de bebouwing met typische boerenwoningen op een open plek vanwaar we over het dal kijken; het is echter meestal gesloten. Over dit kerkje wordt het volgende verhaal verteld:

In het voorjaar brachten de boeren hun vee naar de weiden van Sebol, waar ook een grote stal was voor de koeien. In die omgeving leefde een monster dat half slang, half draak was. Op een dag liet het monster alle koeien ontsnappen en joeg ze omlaag naar Oggia.

Daarop riepen de boeren: “Sint Rochus als u de koeien tegenhoudt zullen wij een kerk voor u bouwen. Op deze smeekbede hield de heilige de koeien tegen even onder Piendeva, dus vlak bij de eerste huizen van San Bartolomeo. Als teken van dank richtten de inwoners van het dorp op deze plaats een kerkje op voor de heilige die hen geholpen had.

Iets ten noorden van San Bartolomeo ligt op een hoogte van 1200 m het bergdorp Oggia, bereikbaar via een asfaltweg. Veel inwoners van San Bartolomeo en vooral uit Calbino en Tavaino hebben hier een zomerhuis, waardoor Oggia in de zomermaanden druk bevolkt is.

Na S. Bartolomeo bereiken we San Nazzaro (974 m), onderaan de zuidhelling van de 1245 m hoge Pizzo di Gino. Ook dit dorp bestaat uit een hele reeks gehuchten. De parochiekerk is gewijd aan de heiligen Nazzaro en Celso. Het kerkje wordt al in de 13^e eeuw genoemd, maar van het oude Romaanse gebouw resteert alleen de klokkentoren, die dateert uit de 11^e eeuw. De kerk heeft een mooi hoofdaltaar uit het eind van de 18^e eeuw, uitgevoerd in polychroom marmer, de voorzijden van de beide kapellen zijn versierd met scagliola.

In de buurt van San Nazzaro kunt u ook nog tegen de hellingen van de Pizzo di Gino de loopgraven van de Cadorna Linie vinden. Weliswaar loopt er een asfaltweg tot 1330 m hoogte naar enkele baites van de vlek Tecchio, maar van hier volgt nog een lange klim. Ik heb dit nooit uitgeprobeerd, maar op internet zijn beschrijvingen te vinden. Als u wat makkelijker iets van de Cadorna Linie wil zien, verwijst ik naar mijn Nieuwsbrief 3(2011) over Croce.

Uit San Nazzaro zien we in westelijke richting het dorp Cavargna al liggen aan de voet van de Monte Garzirola, waar op de kam het kerkje van S. Lucio staat. De weg gaat nu over de Cuccio, we passeren de afslag links naar het Val Rezzo en komen in Cavargna (1071 m), de hoogst gelegen gemeente in de provincie Como. We kunnen hier voor het gemeentehuis parkeren. Vanuit het dorp leidt een voetpad in circa 1,5 uur naar de S. Luciopas en het gelijknamige kerkje (1541 m). Het kerkje, daterend uit de 15^e eeuw, staat op de Zwitsers-Italiaanse grens en is gewijd aan de herders en kaasmakers. De verering van S. Lucio uit Cavargna dateert al uit de 13^e eeuw en in de 15^e eeuw komen er al pelgrims uit heel Noord-Italië naar het kerkje.

De zaal met het verhaal over de ijzerwinning en fabricage in het museum in Cavargna

In Cavargna vinden we het etnografisch museum “Museo delle Valle”². Het toont vooral voorwerpen en materialen die te maken hebben met de typische beroepen in de omgeving: houthakkers, kopersmeden, schrijnwerkers en herders. Ook wordt er aandacht besteed aan de smokkelpraktijken in de twee valleien. Het interessantst vond ik de ruimte die gewijd is aan het mijnen en verwerken van ijzer; hier staat ook een primitieve hoogoven.

In het dorp ziet u aan de ingang van het kerkhof het kerkje gewijd aan Santa Crocifisso met een elegante klokkentoren. Het werd in 1919 gebouwd ter ere van de gevallen en werd recent gerestaureerd. Binnen vindt u een altaar gewijd aan de heilige, uitgevoerd in bewerkt hout.

² Het museum is vanaf Pasen tot 1 november op zaterdag en zondag geopend van 2 tot 5 uur; op andere dagen is bezoek mogelijk op aanvraag via tel. 0344 63162

Het kerkje van San Lucio

Het kerkje ligt op de grens tussen Italië en Zwitserland. Zeer waarschijnlijk was hier al een Romeins tempeltje voor de reizigers die over de pas gingen. De typisch Romeinse naam Lucio werd teruggevonden op een grafsteen of herdenksteen op deze plaats. Het kerkje werd gewijd aan de heilige (een herder) Luguzzone, Uguzo of ook Uguccone, die in de 13^e - 14^e eeuw hier werd vermoord. Oorspronkelijk had het een enkel schip, maar in de 18^e eeuw werd het vergroot. Binnen zijn verschillende fresco's bewaard gebleven o.a. een scenes uit het leven van San Lucio en een 18^e-eeuws fresco met de *Glorie van San Lucio*, toegeschreven aan Giovan Battista Pozzo, een schilder uit het naburige Valsolda. Het verhaal gaat dat San Carlo Bartolomeo een pastoraal bezoek bracht aan het kerkje en vastbesloten de steile klim naar het kerkje voltooide. Onderweg echter werd de tas met zijn etenswaar gestolen en sindsdien worden de inwoners van het dal wel aangeduid als "de eters van de snacks van San Carlo".

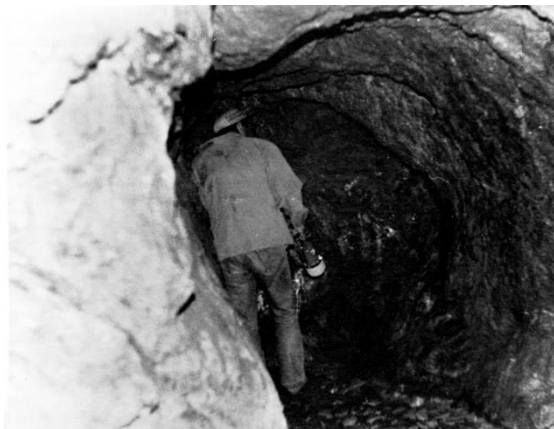
Links het kerkje van San Lucio, rechts een schilderij van de heilige die kaas uitdeelt aan de behoeftigen

Het Val Rezzo

Vanuit Cavargna rijden we weer terug, maar al na een paar honderd meter slaan we rechts af en volgen de slingerweg omlaag door het Val Rezzo. Na het gehucht Buggiolo daalt de weg verder naar Corrido. In het dorp zijn nog sporen terug te vinden van zijn antieke verleden, bijvoorbeeld de twee muurfresco's op het pleintje Cinque Vie. Het is de moeite waard een bezoekje te brengen aan de kerk van de heiligen Materno en Martino, vooral ook om te genieten van het uitzicht over Porlezza aan het meer van Lugano. In de kerk vinden in het priesterkoor vele fresco's uit de 18^e eeuw, in de apsis vier grote doeken met de *Geboorte*, *S. Martino*, *S. Materno* en de *Aanbidding van de Magiërs*.

We volgen uit Corrido de weg naar Carlazzo. Na ongeveer 300 m gaat de weg over een 136 m diepe kloof van de rivier de Cuccio. Uit Carlazzo nemen we weer de weg terug naar Menaggio.

Een oude mijningang in het Val Cavargna

Forni Vecchi (foto Pier Angela Mancassola)

De 'Via del Ferro' (ijzerweg)

De Via del Ferro is de weg over de oude routes door het dalen van Cavargna en Albano in Lombardije en het Morobbiadal in Ticino langs de ijzermijnen en ijzerfabrieken. De ijzer- en staalindustrie in deze streken begon in de 8^e eeuw, maar werd vooral belangrijk in de tweede helft van de 15^e eeuw, dankzij de Muggiasca, een rijke koopmansfamilie uit Como, die zich vestigde in Bellinzona. In de laatste twee decaden van de 18^e eeuw kreeg de ijzerwinning en fabricage een meer industrieel karakter: de eerste hoogovens van het zogenaamde Bergamo en Noorse type werden gebouwd in Forni Vecchi bij San Nazzaro. In het Morobbiadal bouwde ene Giovanni Bruni uit Bellinzano de ijzerwerken in Carena.

De ijzerwerken bij San Nazzaro begonnen in 1777 toen graaf Giuseppe Polastri op een plaats die Marda werd genoemd, op de linker oever van de Cuccio bij de ingang van het Val Mulini een hoogoven liet bouwen van het Bergamo type. Hier werd ijzererts uit het Val Cadera en Mezzano gesmolten. Dit complex bleef in gebruik tot het midden van de 19^e eeuw, toen de laatste eigenaren (de Rubini, Falck, Scalini) besloten om de activiteiten te verleggen naar Dongo.

Enkele voorbeelden van wandelingen over deze route in de buurt van San Nazzaro vindt u hieronder:

Wandelingen over de Via del Ferro

- Ponte Dovia – Sora: min 20 min
- Sora – Forni Vecchi: min min 50 min
- Forni Vecchi - San Nazzaro: min. 50 min
- San Nazzaro – Ponte di Corda: min 50 min

Het interessantst om te bezoeken is wel de mijn van Mezzano in het gelijknamige gehucht ca 2 km ten noorden van S. Bartolomeo, gelegen aan het voetpad de Sentiero delle Valli. De werkzaamheden in deze mijn begonnen in 1786 en ze is nu weer in de oorspronkelijke staat gebracht waardoor bezichtiging mogelijk is. Onderaan het voetpad zijn de resten van een open hoogoven te zien met een stenen muur van 3,70 m diameter. Voor bezichtiging moet u contact opnemen met de [Comunità Montana Alpi Lepontine](#).

Tijdens mijn zoektocht naar informatie over het dal van Cavargna vond ik ook nog verschillende oude legendes, waarvan hier twee voorbeelden:

De Vos en de wolf

Er waren eens een vos en een wolf die iedere ochtend melk gingen stelen van de arme Minela. Op een ochtend, toen ze door een raam in de kelder gekomen waren, dronken ze weer van de melk. Maar terwijl de vos er goed op lette niet zo veel te drinken dat hij niet meer kon vluchten, dronk de wolf zo veel dat hij niet meer door het raam kon. Toen de arme Minela arriveerde ontsnapte de vos onmiddellijk door het raam, terwijl de wolf niet meer weg kon komen. Minela gaf hem een pak slaag en liet hem daarna pas gaan. Meteen toen hij uit de kelder kwam stond de vos hem op te wachten en zei: "O, o! Ik heb zo'n pijn in mijn rug en mijn benen! Kan je me niet op je rug nemen? De sukkel van een wolf liet hem op zijn rug klimmen terwijl hij zong: Waar moet het eindigen als de zieke de gezonde draagt! Hij liep en liep tot ze in het dal van Sedona kwamen waar de wolf stierf van vermoeidheid.

Gelukkig vond ik dit verhaal in een Italiaanse vertaling want het dialect is niet eenvoudig. Bijvoorbeeld de op één na laatste zin luidt in het dialect: "N'daram da 'nda 'l malà 'l porta 'l san!" , in het Italiaans is dit: dove andremo a finire se il malato porta il sano!

Een tweede voorbeeld van een legende is het volgende verhaal over de 'bragiola':

De Bragiola

Alle dagen liep oom Toni van San Barolomeo naar Costa om zijn koeien te melken. Op een dag, terwijl hij terug naar huis liep, merkte hij dat hij in de buurt van Tavanagh gevolgd werd door een 'bragiola'. De bragiola's zijn gevaarlijke monsters die wat lijken op de aapachtigen die op sommige plaatsen wonen tussen Ponte Dovia en Tavanagh. Toni vluchtte meteen een hooischaar in, hopen dat de bragiola hem daar met rust zou laten. Die had echter in de gaten waar oom zich had verstoppt en bleef maar krabben aan de houten staldeur, schreeuwend: "Oef, oef, ik ruik de geur van een christen". Daarop nam oom Toni zijn hemd en broek, vulde die met stro en toen hij dat gedaan had, gooide hij wat leek op een vogelverschrikker het raam uit de helling af. De bragiola, die dacht met een man te maken hebben rende achter dit pak met stro gevulde kleren aan tot het tenslotte in het riviertje onder aan de helling viel. Oom Toni rende zo hard hij kon naar het kerkje van Sint Rochus en de eerste huizen van San Bartolomeo. Daar stopte hij en zag onder aan het dal hoe de bragiola, woedend dat hij voor de gek was gehouden, de kleren van de pop rukken. Daarop lachte oom hem uit en schreeuwde: "bragiola, als je het lef hebt kom dan hier naar mijn huis". De bragiola kwam weer achter hem aan, maar kwam te laat want oom was de osteria Mater ingevlucht. Daarvoor had hij echter een metalen rooster verhit en buiten neergelegd. De bragiola, moe van de achtervolging dacht dat er een bankje stond en ging er op zitten. Maar onmiddellijk brandde hij zich en schreeuwde "Ai, ai, mijn achterste !!" en rende naar de beek waar hij drie dagen en drie nachten moest blijven voordat hij weer kon zitten. Ook nu nog kunnen we in Tavagnagh de krassen zien die de nagels van de bragiola hadden gemaakt op de staldeur waarachter oom Toni zich verscholen had.

Deze laatste legende is weer zo'n voorbeeld van een verhaal met angstaanjagende wezens zoals ik eerder beschreef in Nieuwsbrief 2(2007) met de 'Wildeman'. De mensen in de bergdorpen woonden in een omgeving die buiten het dorp vijandig en vol geheimen was. Daarin paste de aanwezigheid van geïsoleerd levende wezens op de beboste berghellingen. In zeer veel verhalen wordt zo'n wezen geïdentificeerd met de duivel, waarvan de aanwezigheid met het kruis bezworen kan worden.